

INTERNET ADDICTION AND CYBER BULLYING AMONG PRIMARY EDUCATION STUDENTS

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNDE İNTERNET BAĞIMLILIĞI VE SİBER ZORBALIK¹

Levent DENİZ²
Hüseyin ÇALIŞGAN³

Abstract

The aim of this research is to investigate the internet addiction and cyber bullying among primary education students. The sample consisted of 632 eight grade students from 14 different schools in İstanbul. The data were collected by using 'Internet Addiction Scale' developed by Young (1996) and adapted in to Turkish by Bayraktar (2001) and 'Cyber Bullying and Online Aggression Survey Instrument', developed by Hinduja & Patchin (2009) and adapted in to Turkish by Özdemir & Akar (2011). The main results are: (a) The prevalence of internet addiction among students is quite low (0.2%) and only 3.5% of students reported limited symptoms. (b) Students who spared more time in internet found to be more internet addiction tendency. (c) 20.3% of students reported that they suffered from cyber victimization at least once in their life time. (d) Female students reported that they cyber bullied and became cyber victim significantly more than male students.

Key Words: Internet addiction, cyber bullying, primary education

Özet

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı ve siber zorbalık durumlarının incelenmesi araştırmanın genel amacını oluşturmaktadır. Araştırma 2011-2012 öğretim yılında İstanbul'un Arnavutköy ilçesindeki 14 ilköğretim okulundaki 632 sekizinci sınıf öğrencisi ile genel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında, Young (1996) tarafından geliştirilip Türkçeye Bayraktar (2001) tarafında uyarlanan İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Hinduja ve Patchin tarafından geliştirilip Türkçeye Özdemir ve Akar (2011) tarafından uyarlanan Siber Zorbalık ve İnternet Saldırıcılığı Tarama Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın başlıca sonuçları şunlardır: (a) İlköğretim öğrencilerinde internet bağımlılığın yaygınlığı yok denecek kadar (%0,2) azdır. Öğrencilerin %3,5'i sınırlı bağımlılık belirtisi göstermektedirler. (b) Haftalık internet kullanım süresi daha fazla olan öğrencilerin internet bağımlılık eğilimleri daha fazla bulunmuştur. (c) Öğrencilerinin %20,3'ünün hayatlarında en az bir kez siber zorba kurbanı oldukları belirlenmiştir. (d) Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre anlamlı seviyede daha fazla siber zorbalık yaptıkları ve siber zorba kurbanı oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet bağımlılığı, siber zorbalık, ilköğretim

¹ Bu makale Hüseyin Çalışgan tarafından Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalında yapılan yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

² Doç. Dr. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, ldeniz@marmara.edu.tr

³ MEB, İstanbul Arnavutköy Hacımışlı Köyü İlkokulu Sınıf Öğretmeni, huseyincalisgan@hotmail.com

Giriş

Bilişim teknolojilerinin kullanımı oransal olarak artmakta ve çeşitlenerek hayatımızda yer almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafında yapılan “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması-2015” sonuçlarına göre bilgisayar ve internet kullanımının önceki yıllara oranla artmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalarda 2011 14-74 yaş grubundaki bireylerde bilgisayar ve internet kullanım oranlarının sırasıyla %46,4 ve %45 olduğu, 2012 yılında bu oranların %48,7 ve %47,4'e çıktığı (TÜİK, 2012a), 2015 yılında ise daha da yükselerek %54,8 ve %55,9'a ulaştığı (TÜİK, 2015) anlaşılmaktadır. TÜİK benzer başka bir çalışmayı ilk defa 2013 yılında 06-15 yaş grubu çocuklarda yürüterek bilişim teknolojileri kullanımı ve medya konusunda önemli veriler sağlamıştır. Bu verilere göre, 06-15 yaş grubunda internet kullanmaya başlama yaşı 9 olarak belirlenirken, bilgisayar kullanım oranının %60,5 internet kullanım oranının ise %50,8 olduğu belirlenmiştir. Bilgisayar ve internet kullanım oranları 11-15 yaş aralığı dikkate alındığında ise bu oranların daha da artarak sırasıyla %73,1 ve %65,1 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2013).

Bilişim teknolojileri e-devlet, e-egitim, e-haberleşme, e-ticaret gibi terimlerle ifadelendirilmekte ve sözü edilenlerin dışında da birçok alanda her yaştan, seviyeden bireyin kullanımına açılmaktadır. Kullanımın bu derecede çeşitlenmesi ve yaygınlaşmasının çeşitli sorun alanlarını da beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Bu sorunlar arasında bilişim teknolojilerinin uygunsuz kullanımı en genel kavramsal başlık olarak ifade edilebilir. Bu uygunsuz kullanım bilişim suçlarından, internet bağımlılığına kadar geniş bir yelpazede yer alabilmektedir. Türkiye’de de yapılan çalışmalar çocuk pornografisinden, e-posta yoluyla tehdit ve hakarete kadar birçok bilişim suçunun toplumumuzda yer aldığını ortaya koymaktadır (Beyhan, 2002). Suç terminolojisinin dışına çıktığında ise sağlık ile ilgili bir boyutta bilgi iletişim teknolojilerini kullanımdan veya aşırı kullanımdan kaynaklanan gerek fiziksel (Özcan, Esmailzadeh ve Bölükbaş, 2007) gerekse de psikolojik/psikiyatrik zararların (Arısoy, 2009) oluşabileceğini de söylemek mümkündür.

Bilgisayarların ve internet kullanımının ulaşılabilirliğinin bireysel olarak artmasının yanı sıra okullarda da eğitim öğretim süreçlerini destekler biçimde kullanılması bu teknolojileri çeşitli amaçlar kapsamında öğrenciler için de vazgeçilmez bir unsur haline getirmektedir. Bu kapsamda bilişim teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkabilecek sözü edilen zararlar gelişim süreçlerini sürdürmekte olan öğrenciler için de birer tehdit unsuru olmaktadır. Bilgisayarların, cep telefonlarının artık internetsiz olarak anılmadığı veya anlamlandırılmadığı çağımızda internet bağımlılığı ve internet üzerinden yapılan taciz edici davranışlar diğer bir ifadeyle siber zorbalık bilişim teknolojilerine dayalı sorun alanları olarak okul çağındaki bireylerde de ortaya çıkmaktadır. Gerek internet bağımlılığı gerekse siber zorbalık, teknolojinin yaygınlaşması ve kullanım yaşının düşmesine dayalı olarak toplumsal süreçlerimizde incelenmesi gereken konular olmayı gerektirmektedir. Son zamanlarda yapılan çalışmalar dikkate alındığında internet bağımlılığı (Ayas, 2012; Bilge, 2012; Ceyhan, 2011; Ekşi, 2012) ve siber zorbalık (Arıcak, 2009; Baker ve Kavşut, F., 2007; Çetin, Eroğlu, Peker, Akbaba ve Pepsöy, 2012; Özdemir ve Akar, 2011; Yaman ve Peker, 2012) konularındaki çalışmaların konunun önemine bağlı olarak çeşitlendiği ve arttığı gözlemlenmektedir.

İnternet bağımlılığı kavramının alanda kullanımı Goldberg (1996)'ın şaka amacıyla bir haberleşme grubuna (Psychology of Internet) göndermiş olduğu bir iletiyle başlamıştır. Alan yazın incelendiğinde internet bağımlılığının türü, yapısı ve bağımlılık tanıları arasında bazı farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Alanda karşılaşılan bu farklılıkların temel sebeplerinden biri Amerikan Psikiyatri Birliği (APA, 1994) tarafından yayınlanan “Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayısal El Kitabı”nda internet bağımlılığının halen

bir hastalık olarak tanımlanmamasıdır. DSM V'de (APA, 2013) de bu tür bir tanımlama olmamakla birlikte internet oyun oynama bozuklukları ifadesi (internet gaming disorder) ileri çalışmalar için koşullar kısmında (conditions for further study) yer almaya başlamıştır. Bu da ilerleyen zamanlarla internet bağımlılığı kavramının da DSM ölçütleri içinde yer alabileceğini çağırıştırılmaktadır.

Alan yazın incelendiğinde internet bağımlılığının türü, yapısı ve bağımlılık tanıları arasında bazı farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. İnternet bağımlılığı yerine, patolojik internet kullanımı (Davis, 2001), aşırı internet kullanımı (Griffiths, 2000, 2001), problemli internet kullanımı (Beard ve Wolf, 2001; Caplan, 2002) gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Dolayısıyla internet bağımlılığın terimselleştirilmesi ve kavramsallaştırılması boyutunda tartışmaların sürdüğü anlaşılmaktadır. Hatta bazı araştırmacılar örneğin Griffiths (2000) internet bağımlılığının aslında başka bağımlılıkların giderilmesi için bir araç olduğunu Grohol (2008) de internet kullanımı ile yaşanan her sorunun bağımlılık olarak adlandırılmayacağını vurgulamaktadırlar.

Tüm bu tartışmalar dikkate alınarak, hangi terim kullanılırsa kullanılsın, internet bağımlılığı; internetle ilgili aşırı bir zihinsel meşguliyeti içerdiği, doyum ihtiyacının sağlanabilmesi için gittikçe artan sürelerle internette kalma isteğinin/durumunun arttığı, yoksunluk durumunda sinirlilik, kaygı gibi duygu durumlarının ortaya çıktığı ve tüm bunların da bireyin çevresiyle ilişkilerine zarar verdiği bir yapı olarak tanımlamak mümkündür.

İnternet bağımlılığı üzerinde süregelen ve devam eden tartışmalar internet bağımlılığının tanı ölçütleri üzerinde de, benzerlikler olsa da farklı sınıflamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu tanı ölçütleri arasında en bilinenler Goldberg (1996) ve Young (1999) tarafından ortaya konan ölçütleridir.

Goldberg'e (1996) göre internet bağımlılığının tanı ölçütleri şunlardır. On iki aylık bir dönem içerisinde herhangi bir zamanda ortaya çıkan aşağıda yer alan ölçütlerden üçü veya daha fazlası ile kendini gösteren, klinik olarak belirgin bir bozulmaya veya sıkıntıya götüren uyumsuz internet kullanımı:

I. Aşağıdakilerden biri ile tanımlanan tolerans:

A. Doyumun gerçekleştirilmesi için belirgin olarak artmış internet kullanım süresi ihtiyacı

B. Sürekli olarak aynı süre internet kullanımı ile doyumun belirgin bir şekilde azalması

II. Aşağıdakilerden biri ile tanımlanan şekilde yoksunluk gelişmesi:

A. Karakteristik yoksunluk sendromu,

(1) Ağır ve uzun süreli internet kullanımının durması (veya azalması)

(2) Madde 1'den sonra, birkaç günden bir aya kadar aşağıdakilerden iki veya daha fazlasının ortaya çıkması:

(a) Psikomotor ajitasyon (kışkırtma, huzursuzluk, çarpıntı),

(b) Bunaltı (anksiyete)

(c) İnternette neler olduğu hakkında takıntılı düşünceler,

(ç) İnternet hakkında fanteziler ve hayal kurma,

(d) İsteyerek ya da istemeyerek tuşlara basma hareketi yapma,

(3) Madde 2'deki belirtilerin sosyal, mesleki veya diğer bir önemli işlevde sıkıntı veya bozulmaya sebep olması.

B. Yoksunluk belirtilerini azaltmak veya yoksunluk belirtilerinden kaçınmak için internete veya benzeri servislere bağlanma

III. İnternete giriş genellikle niyet edildiğinden daha sık veya daha uzun sürelerde olur.

IV. İnternet kullanımını bırakmak veya denetim altına almak için sürekli bir istek veya boşa çıkan çabalar vardır.

V. İnternet ile ilgili eylemlere çok uzun süreler ayrılır (kitap almak, yeni WWW [internet] tarayıcıları ve programları denemek, indirilen materyallere ait dosyaları düzenlemek vb.).

VI. İnternet kullanımı nedeniyle önemli toplumsal, mesleki etkinlikler veya boş zamanları değerlendirme etkinlikleri bırakılır veya azaltılır.

VII. İnternet kullanımı, devamlı ve ısrarlı bir şekilde ortaya çıkan fiziksel, sosyal, mesleki veya psikolojik sorunlar (uykusuzluk, evlilik problemleri, işe ve erken saatteki randevulara geç kalma, mesleki görevleri önemsememe veya terk etme hissi) bilinmesine rağmen devam eder.

Young (1996, 1998), "patolojik kumar oynama" ölçütlerini temel alarak, "problematik internet kullanımı" tanı ölçütleri geliştirmiştir. Tanımlanan sekiz ölçütten beşinin yaşanması durumunda kişi internet bağımlısı olarak nitelendirilmektedir (Young 1999).

1. İnternet ile ilgili aşırı zihinsel uğraş (sürekli olarak bir önceki ve bir sonraki internet etkinliklerini planlamak),
2. İnternet'e bağlı kalma süresinde artışa ihtiyaç duyma,
3. İnternet kullanımını azaltmaya yönelik başarısız girişimlerin olması,
4. İnternet kullanımının azaltılması durumunda yoksunluk belirtileri,
5. Niyetlenenden daha uzun sürelerde internete bağlı kalma,
6. Aşırı internet kullanımı nedeniyle çevre (aile, arkadaşlar, okul, iş) ile ilgili ilişkilerde sorunlar yaşama,
7. İnternet'te bağlı kalabilmek için dürüst olmayan girişimlerde (yalan söylemek, hırsızlık yapmak) bulunmak,
8. İnternet'e bağlandığı süre içerisinde duygulanım (umutsuzluk, suçluluk, depresyon vb.) değişikliğinin olması.

İnternet kullanımının artması internet bağımlılığı gibi olası sorunların yanında, internet ortamını başkalarının zararına kullanılmayı da ortaya çıkarmaya başlamıştır. Başkalarına yönelik zarar verici davranışların internet ortamına taşınması ile siber zorbalıktan da söz edilmeye başlanmıştır.

Zorbalığa ilişkin tanımlar arasında en yaygın olarak kullanılanı Norveçli araştırmacı Olweus tarafından yapılmıştır. Olweus (1993) zorbalığı "zorbalığa uğrayan veya kurban olan bir öğrencinin bir veya daha fazla öğrenci tarafından tekrarlı ve belli bir süre devam eden olumsuz davranışlara maruz kalması" olarak tanımlamıştır. Olweus (1993) tanımda yer alan olumsuz davranışları kasıtlı olarak birini yaralamak, rahatsız etmek gibi boyutları da içeren saldırganlık tanımı ile ilişkilendirmiştir. Bu rahatsız edici saldırgan davranışlar sözel (alay etme, isim takma vb.)ve fiziksel (tekme atma, vurma vb.) olabileceği gibi herhangi bir sözel ve fiziksel temas olmadan da yüz ifadeleriyle veya bir kişiyi bir gruptan dışlamak gibi davranışlarla da gerçekleştirilebilir (Olweus, 1993). Zorbalığı sadece fiziksel saldırganlıkla sınırlamanın doğru olmadığı tanımdan anlaşılmaktadır. Doğrudan fiziksel ve sözel davranışların haricinde dolaylı davranışlarla da zorbalık yapmak mümkündür. Zorbalığın dolaylı biçimi (Smith ve Sharp, 1994) başkalarının arkasından çirkin hikâyeler veya dedikodular çıkarmak ve

kişiyi belli bir gruptan dışlama şeklindeki davranışlardır. Bu davranışlar yoluyla bir başkasının “sosyal olarak dışlanarak güven ve özsaygısını sarsmak” (Hazler, 1996; Roffey, 2000) da zorbalık olarak kabul edilebilir.

Zorba davranışın en önemli özelliği, zorbalık yapan kişinin diğer kişi veya kişiler üzerinde hâkimiyet kurma isteğidir (Kaiser ve Rasminsky, 2003). Zorba davranışları diğer saldırgan davranışlardan ayıran üç temel özellik ise Olweus (1993) tarafından, güç, sıklık ve zarar verme niyeti olarak ifade edilerek aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

Güç: Zorba ile mağdur arasındaki fiziksel veya psikolojik güç dengesi eşit değildir. Zorbanın kişisel olarak fiziksel ölçüleri açıdan güçlü olması veya içinde bulunduğu akran grubunun desteğini alarak statüsünün güçlü olması gibi durumların varlığının mevcudiyetini içerir. Fiziksel veya psikolojik güçleri hemen hemen denk olan iki öğrenci arasındaki kavga veya tartışma zorbalık olarak adlandırılmaz.

Sıklık: Zorbalık sık ve tekrar eden saldırıları içerir.

Zarar verme niyeti: Zorbalık gösteren çocuklar, genellikle bu davranışlarını başka çocuklara fiziksel veya psikolojik bir zarar verme niyetiyle yaparlar

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ve günlük yaşamda yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte zorbalığın sanal ortamlarda da gerçekleştiği görülmektedir. Cep telefonları kullanılarak, internet ortamında sohbet odalarında veya web siteleri aracılığıyla çeşitli biçimlerde zorbalık yapmak veya zorba mağduru olmak geleneksel ortamlarda zorbalık yapmak veya zorba mağduru olmak kadar kolaylaşmıştır.

Siber zorbalık olarak adlandırılan bu kavramı belki de alanda ilk kullanan kişinin Kanadalı araştırmacı Bill Belsey olduğu ifade edilmektedir (Bill Belsey: Pioneer Cyberbullying Activist, 2010). Belsey (t.y.) siber zorbalığı “bilgi iletişim teknolojilerinin kasıtlı, tekrar eden ve düşmanca davranışları destekleyecek biçimde bir birey veya grup tarafından başkalarına zarar vermek amacıyla kullanılması” olarak tanımlamaktadır. Tanımdan da anlaşıldığı gibi zorbalık tanımının temel unsurları bilgi iletişim teknolojileri ile ilişkilendirilmektedir. Kowalski, Limber ve Agatston (2008) siber zorbalığın ayrı bir olgu olarak değerlendirilmesi yerine yüz yüze yapılan zorbalığın elektronik hali olduğunu belirtmektedirler. Bununla birlikte Olweus (2012) geleneksel zorbalıkla siber zorbalık arasındaki benzerlik veya farklılıklara yönelik birçok araştırma sorusunun hale yeterince kesin cevaplanmadığını vurgulamaktadır. Olweus (2012)’a göre üzerinde çalışılması ve cevaplanması gereken sorulardan bazıları şunlardır;

1. Kasıtlılık, tekrar ve güç dengesi gibi geleneksel zorbalık ölçütleri ne dereceye kadar siber zorbalığa uygulanabilir?
2. Siber zorbalıktaki fiziksel/sözel ve dolaylı/doğrudan (ilişkisel) zorbalık biçimlerini ölçen maddeler geleneksel zorbalıktaki maddelerden önemli bir biçimde farklılaşır mı?
3. Siber zorbalık maddeleri ve diğer zorbalık maddeleri, şayet benzer yükler alırlarsa, tek bir faktör altında toplanır mı?
4. Siber zorbalık değişkenleri geleneksel zorbalıktaki değişkenlerin psikososyal uyum boyutlarıyla ilişkisi gibi beklenen yönde bağıntılar oluşturur mu?

Sorulardan da anlaşıldığı gibi geleneksel zorbalık ile siber zorbalık arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların bilimsel olarak ortaya konabilmesi için daha birçok çalışmaya ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Dooley, Pyzalski ve Cross, (2009) kuramsal ve kavramsal olarak yüz yüze ve siber zorbalığı karşılaştırdıkları çalışmalarında bazı temel özellikler kapsamında konuyu ele almışlardır.

Siber zorbalıkta tekrarlılık özelliğinin somutlaştırılmasında, zorba ile zorba mağduru/kurban arasında zorbalığa konu olan durumda kaç tekrarın olduğu ve

bunun olası sonuçlarına ilişkin algıları açısından farklılıkların olması sebebiyle güçlükler bulunmaktadır. Örneğin, utanç verici bir resmin internet ortamına yüklenmesi gibi tek bir saldırgan davranış kurban için devam eden ve yaygınlaşan küçük düşürücü bir durum olabilir (Dooley,Pyzalski ve Cross, 2009).

Sanal ortamlardaki etkileşimlerde güç dengesini kavramsallaştırmak ve değerlendirme geleneksel zorbalıkta olduğundan çok daha karmaşık bir durumdur. Rigby (2007) sanal ortamlardaki güç dengesinin belirsizliğinden söz ederken zorbalık sürecinde her iki tarafın da birbirlerini aşağılamada dengeli bir kapasiteye sahip olabileceklerini ve bir çocuğun saldırganlık ve tehdit içeren iletileri almaya devam ederek bu iletilerin kendisini duygusal olarak altüst etmesi ve bunu durduramaması halinde zorbalığın oluşacağını vurgulamaktadır. Zorbalığın sanal ortamlarda gerçekleşmesinin teknik beceride güçlü olmayı çağrıştırmaması mümkündür ancak günümüzde cep telefonlarıyla çekilen bir fotoğrafın veya bir sahte iletinin gönderilmesi de üstün bir teknik beceri gerektirmemektedir. Slonje ve Smith (2008) de “siber zorbalığın en önemli özelliğinin kurbanın kaçma imkânı olmaması olarak vurgulayarak” güç dengesine ilişkin bir saptamada bulunmuştur.

Gerek internet bağımlılığının gerekse siber zorbalığın bireyin kendisine ve çevresindekilere vereceği olası zararlar açısından sürekli izlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. İnternet kullanımının çocuklar ve gençler üzerindeki etkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından da önemli görülerek 2012 yılında bir meclis araştırma komisyonu kurulmuştur. Meclis araştırma komisyonu raporunda (TBMM. 2012) internetin etkilerinden söz edilirken birçok diğer boyutun yanı sıra internet bağımlılığına ve siber zorbalığa da dikkat çekilmiştir. Meclis araştırma komisyonu raporunda “İnternet bağımlılığı ve sorunlu internet kullanımının erken belirtilerinin aile veya okulda fark edilebilmesi amacıyla çalışmalar yapılması” (s.984); “internetin sorunlu kullanımına ilişkin ulusal düzeyde araştırma yapılması” (s.985) gibi öneriler de yer almıştır.

TÜİK (2012b) raporunda bilgisayar ve internet kullanım oranlarının en yüksek olduğu yaş grubunun 16-24 arası grup olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmada en yüksek kullanım oranlarının olduğu bu yaş grubundan daha düşük yaş gruplarına yönelerek internet bağımlılığı ve siber zorbalığın durumunun ilköğretim çağında sorgulanması hedeflenmiştir. Ülkemizde yapılan araştırmaların ve meclis araştırma komisyonunun ortaya koyduğu sonuçlardan ve önerilerden hareketle bu araştırmanın problemi ilköğretim çağındaki öğrencilerin internet bağımlılığı ve siber zorbalık durumlarının bilinmemesi oluşturmıştır.

Amaç

Belirtilen bu problem kapsamında, ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı ve siber zorbalık durumlarının incelenmesi genel amacıyla yapılan bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığına ilişkin amaçlar
  - 1.1. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık durumları ne düzeydedir?
  - 1.2. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri cinsiyetlerine, sınıf seviyelerine, evde internet olma durumuna, internet kullanım sürelerine, ailenin eğitim seviyesine göre farklılaşmakta mıdır?
2. İlköğretim öğrencilerinin siber zorba ve siber kurban olmalarına ilişkin amaçlar
  - 2.1. İlköğretim öğrencilerinin ‘siber zorba olma’ ya da ‘siber kurban olma’ sıklığı ne düzeydedir?
  - 2.2. Siber zorbalık, başlıca hangi siber ortamlarda gerçekleşmektedir?

- 2.3. İlköğretim öğrencilerinin siber zorba olma ya da siber kurban olma durumları cinsiyetlerine, sınıf seviyelerine, sınıf ve günlük internet kullanma süresine göre farklılaşmakta mıdır?
3. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile siber zorba olma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

İlköğretim okulu öğrencilerinin internet bağımlılıklarını, siber zorba olma ve siber zorba kurban olma durumlarını belirlemek ve ele alınan bu değişkenlerin yaş, cinsiyet, internet kullanma süresi gibi diğer değişkenlere göre farklılaşma durumlarını incelemek amacıyla yapılan bu araştırma ilişkisel tarama modeli bir araştırmadır. Karasar (2000)'in de belirttiği gibi ilişkisel tarama modellerinde çözümlenmeler korelasyon ve karşılaştırma olarak iki türde yapılabilir. Bu araştırmada da internet bağımlılığı ve siber zorbalık çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılmış ve ayrıca her ikisi arasındaki birlikte değişim ilişkisine de bakılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul ili Arnavutköy ilçesinde bulunan ilköğretim okulları öğrencileri oluşturmaktadır. Arnavutköy ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı kayıtlarına göre (<https://mebbis.meb.gov.tr/KurumListesi.aspx> 23 Nisan 2012 tarihinde ulaşılmıştır) 38 ilköğretim okulu bulunmaktadır. Bu okullar arasından okulların yaklaşık %37'sine denk gelen 14 okul (EK-2) ulaşılabilenden örneklem tekniği ile seçilmiş ve bu okullarda yine ulaşılabilenden 632 sekizinci sınıf öğrencisi araştırmanın örneklemine oluşturmuştur.

Araştırmanın örneklemine oluşturan ilköğretim öğrencilerinin %49'unu kız öğrenciler %51'ini ise erkek öğrenciler oluşturmuştur. Örneklem giren ilköğretim öğrencilerinin yaşları ise 13 ile 15 arasında değişmekte olup yaşların aritmetik ortalaması 13,96; standart sapması ise 0,58 olarak bulunmuştur.

Veri Toplama Araçları

İnternet Bağımlılığı Ölçeği. Araştırmada ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılıklarını belirlemek amacıyla, Young (1996) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlanması Bayraktar (2001) tarafından yapılan "İnternet Bağımlılık Ölçeği" kullanılmıştır. İnternet Bağımlılık Ölçeği 20 sorudan oluşan beş dereceli Likert türü bir ölçektir. Ölçekte "Ne sıklıkta planladığınızdan daha fazla süre internette kalıyorsunuz?" benzeri sorular bulunmakta ve bu sorulara yönelik olarak cevaplayandan "Hiçbir zaman", "Nadiren", "Arada sırada", "Çoğunlukla" ve "Devamlı" seçeneklerinden birisinin işaretlenmesi beklenmektedir. Bu seçeneklere sırasıyla 0,1,2,3,4 ve 5 puan verilmektedir. Ölçekten 0 ile 100 arasında puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan puanlar üç sınıfa ayrılmaktadır; 80 puan ve üzeri alanlar "İnternet bağımlısı", 50-79 puan arası alanlar "Sınırlı semptom [belirti] gösterenler" ve 50 puanın altında alanlar "Semptom [belirti] göstermeyenler" olarak tanımlanmaktadır.

Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenilirliği 0,91 (Bayraktar, 2001), 0,81 (Canbaz, Sunter, Peksen ve Canbaz 2009), 0,90 (Şahin M., 2011), 0,89 (Esen ve Siyez, 2011) olarak bulunmuştur. Bu çalışmada da Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenilirliği 0,92 olarak hesaplanmıştır.

Siber Zorbalık ve İnternet Saldırganlığını Tarama Ölçeği. Araştırmada ilköğretim öğrencilerinin siber zorbalık kurbanı olma ve siber zorba olma durumlarını belirlemek amacıyla, Hinduja ve Patchin (2009) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlanması Özdemir ve Akar (2011) tarafından yapılan "Siber Zorbalık ve İnternet Saldırganlığını Tarama Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek Siber Zorba Kurbanı Olma ve Siber Zorba Olma

boyutlarını içeren beş dereceli Likert türü bir yapıya sahiptir. Ölçek, Siber Zorba Kurbanı Olma boyutunda “Birisi internette benim hakkımda utanç verici ve kırıcı yorumlar yaptı”; Siber Zorba Olma boyutunda da “Birisi hakkında internette utanç verici ve kırıcı yorumlar yaptım” benzeri dokuzar maddeden oluşmaktadır. Her maddeye katılım 1-Hiç; 2-Bir defa; 3-Bir iki defa; 4-Çok kez; 5-Pek çok defa seçeneklerinin olduğu bir ölçek üzerinde yapılmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar daha yoğun olarak siber zorba kurbanı/mağduru olma ve siber zorba olma durumunu göstermektedir.

Özdemir ve Akar (2011) tarafından dilsel eşdeğerlik çalışmaları, faktör analizi çalışmaları yapılan ölçeklerden Siber Zorba Kurbanı Olma alt ölçeğinin iç tutarlılık Cronbach Alpha değeri 0,79; Siber Zorba Olma alt ölçeğinin Cronbach Alpha değeri ise 0,94 olarak hesaplanmıştır. Çalışmanın orijinalinde ise bu değerler Siber Zorba Kurbanı Olma alt ölçeği için 0,74; Siber Zorba Olma alt ölçeği için ise 0,87 olarak belirlenmiştir. Mevcut çalışmada ise Siber Zorba Kurbanı Olma alt ölçeğinin iç tutarlılık Cronbach Alpha değeri 0,73; Siber Zorba Olma alt ölçeğinin Cronbach Alpha değeri ise 0,81 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu. Araştırmada ilköğretim öğrencilerin cinsiyet, yaş, anne, baba eğitim durumu gibi kimlik bilgilerinin yanı sıra; bilgisayar ve internet kullanımları ile ilgili toplam 13 sorudan oluşan bir ankettir.

Verilerin Toplanması

Uygulama 2011-2012 öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları araştırmanın örnekleminde belirlenen okullarda öğrencilere sınıf ortamında araştırmacı ve girilen dersteki öğretmenin de bulunduğu bir ortamda uygulanmıştır. Öğrencilere araştırmanın amacı açıklanarak içten cevap vermeleri için gerekli önlemler (isim yazmalarının gerekli olmadığı; arzu ederlerse çalışmada yer almayabilecekleri vb.) alınmıştır. Öğrenciler veri toplama araçlarına ortalama olarak 20 dakikada cevaplandırmışlardır.

Verilerin Çözümlemesi

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık durumlarını belirlemek için İnternet Bağımlılık Ölçeği'nden alınan puanlar, ölçeğin orijinalinde belirtilen puan aralıklarına göre çözümlenerek, bu aralıklara düşen öğrencilerin frekans ve yüzdeleri bulunmuştur. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılıklarının cinsiyetlerine, evde internet bağlantısı olma durumuna göre farklılaşmasına ilişkin çözümlenmeler bağımsız grup t-testi; anne ve babalarının eğitim durumlarına, haftalık internet kullanma sürelerine, internette kendilerini özgür hissetme durumlarına göre farklılaşmasına ilişkin çözümlenmeler ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile yapılmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonucunda anlamlı farklılığın belirlendiği durumlarda ise, anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla post-hoc testlerinden Scheffe çözümlenmeleri yapılmıştır. İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma durumları frekans ve yüzdeler hesaplamaları yapılarak, siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma durumlarının cinsiyetlerine, evde internet bağlantısı olma durumuna göre farklılaşmasına ilişkin çözümlenmeler bağımsız grup t-testi ile; anne ve babalarının eğitim durumlarına, haftalık internet kullanma sürelerine, internette kendilerini özgür hissetme durumlarına göre farklılaşmasına ilişkin çözümlenmeler ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile yapılmıştır. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılıkları ile siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma durumları arasındaki ilişkilerin çözümlenmesi ise Pearson Çarpım Momentler Korelasyonu katsayısı hesaplanarak yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bulgular ve yorum bölümünde öncelikle ilköğretim öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı Ölçeğinden almış oldukları puanlar, ölçeğin puanlanmasında belirtilen aralıklar doğrultusunda sınıflanmış ve “belirti göstermeyenler”, “sınırlı belirti gösterenler” ve “internet bağımlısı” olanlar olarak ayrılmıştır. Bu sınıflamaya ilişkin değerler öncelikle toplu olarak Tablo 1 ve ardından da cinsiyet değişkeni kapsamında gruplanarak Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. İlköğretim öğrencilerinin İnternet bağımlılığı durumları için frekans ve yüzde değerleri

Belirti Durumu	f	%
Belirti Göstermeyenler	609	96,4
Sınırlı Belirti Gösterenler	22	3,5
İnternet Bağımlısı	1	0,2
TOPLAM	632	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin İnternet Bağımlılığı Ölçeği uygulaması sonucunda 609 öğrenci (%96,4) belirti göstermemiş; 22 öğrenci (3,5) sınırlı belirti göstermiş; 1 öğrencinin (%0,2) ise internet bağımlısı olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu veriler doğrultusunda ilköğretim öğrencilerinin İnternet bağımlılıklarının olmadığı söylenebilir.

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı durumlarının cinsiyetlerine göre frekans ve yüzde dağılımları çapraz tablo kullanılarak hesaplanmış ve analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. İlköğretim öğrencilerinin İnternet bağımlılığı durumlarının cinsiyete göre frekans ve yüzde değerleri

Belirti Durumu	Kız f (%)	Erkek f (%)	TOPLAM f (%)
Belirti Göstermeyenler	297 (49,2)	307 (50,8)	604 (100)
Sınırlı Belirti Gösterenler	12 (54,5)	10 (45,5)	22 (100)
İnternet Bağımlısı	-	1 (100)	1 (100)
TOPLAM	309	318	627

Tablo 2 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinin cinsiyet açısından belirti gösterme durumlarına göre dengeli dağıldığı söylenebilir. İnternet bağımlısı olarak tek bir kişinin çıkması ve o öğrencinin de erkek olması sayının azlığından dolayı cinsiyet ve bağımlılık göstergesi açısından bir gösterge olarak kabul edilmemiştir.

Tablo 1 ve Tablo 2’de yapılan sınıflamalara yönelik çözümlenmelerden sonra ilköğretim öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Ölçeği’nden aldığı puanlar bir sınıflama yapılmadan ele alınarak öncelikle betimsel değerleri ardından da çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılmaları yapılmıştır. İnternet bağımlılığı puanlarına ait betimsel değerler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. İnternet bağımlılığı puanına ait betimsel değerler

Puan	n	En az	En çok	Mod	Medyan	$\bar{X}$	ss
İnternet bağımlılığı	632	0	99	0	11	15,60	14,87

Tablo 3’de görüldüğü gibi ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı puanlarının aritmetik ortalaması $\bar{X} = 15,60$ standart sapması $ss = 14,87$ olarak hesaplanmıştır. İnternet bağımlılığı puanlarının modunun “0” meydanının ise 11 olarak anlaşılmaktadır. Sıfır olarak belirlenen mod dağılım içinde 60 kez tekrarlanmıştır.

Tablo 4’den başlayarak ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanları ile çeşitli

diğer değişkenler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışılan örneklem grubu üzerinde internet bağımlısı ve sınırlı belirti sınıflamasına giren öğrencilerin az olmasından dolayı araştırmanın bundan sonraki kısmında yapılan karşılaştırmaların yorumlarında “internet bağımlılığına eğilim” ifadesi kullanılacaktır. Bu kapsamda ilk olarak ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık eğilimlerinin cinsiyetlerine göre farklılaşma durumları incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının cinsiyetlerine göre farklılaşma durumuna ilişkin bağımsız grup t testi sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	ss	t Testi		
					t	sd	p
İnternet Bağımlılığı	Kız	309	16,56	15,06	1,58	624	-
	Erkek	317	14,67	14,70			

İlköğretim öğrencilerinin İnternet bağımlılıklarının cinsiyetlerine göre farklılaşma durumunu test etmeden önce Levene’s testi ile iki dağılımın varyanslarının homojenliği test edilmiştir. İnternet bağımlılığı puanlarının cinsiyet gruplarındaki varyanslarının homojen olduğu ($L_F=1,17$; $p>,05$) belirlenmiş ve ardından ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir.

Tablo 4’den görüldüğü gibi ilköğretim öğrencilerinin İnternet bağımlılık puanlarının öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t-testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($t=1,58$; $p>0,05$) bulunmamıştır. Bu bulgulardan hareketle, ilköğretim öğrencilerinin İnternet bağımlılık eğilimlerinin cinsiyetlerine göre farklılaşmadığı anlaşılmaktadır.

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının yaşlarına göre farklılaşma durumlarının sınanması amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının yaşlarına göre farklılaşma durumuna ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Yaş	n	$\bar{X}$	ss	F testi		
					sd	F	p
İnternet bağımlılığı	13	118	14,43	14,55	2-627	2,180	-
	14	418	15,33	14,51			
	15	94	18,46	16,67			
	Toplam	630	15,63	14,88			

Tablo 5 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının yaşlarına göre farklılaşma durumlarına uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçlarının istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ($F= 2,180$; $p>,05$) anlaşılmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık eğilimlerinin yaşlarına göre farklılaşmadığı söylenebilir.

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının evlerinde internet bağlantısı olmasına göre farklılaşma durumlarının sınanması amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının evlerinde İnternet bağlantısı olmasına göre farklılaşma durumuna ilişkin bağımsız grup t-testi sonuçları

	İnternet bağlantısı	n	$\bar{X}$	ss	t Testi		
					t	sd	p
İnternet Bağımlılığı	Var	395	17,33	14,75	1,84	501	-
	Yok	108	14,40	13,78			

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılıklarının evlerinde İnternet bağlantısı olmasına göre farklılaşma durumunu test etmeden önce Levene's testi ile iki dağılımın varyanslarının homojenliği test edilmiştir. İnternet bağımlılığı ($L_F=,62$; $p>,05$) puanlarının öğrencilerin evlerinde İnternet bağlantısı olma durumuna ait varyanslarının homojen olduğu belirlenmiş ve ardından ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi, ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık ($t=1,84$; $p>,05$) puanlarının öğrencilerin evlerinde İnternet bağlantısı olmasına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgudan hareketle, ilköğretim öğrencilerinin evlerinde internet bağlantısı olup olmamasına göre internet bağımlılık eğilimlerinin farklılaşmadığı anlaşılmaktadır.

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının haftalık internet kullanma sürelerine göre farklılaşma durumlarının sınanması amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının haftalık internet kullanma sürelerine göre farklılaşma durumuna ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Haftalık internet kullanma süresi	n	$\bar{X}$	ss	F testi		
					sd	F	p
İnternet bağımlılığı	5 saatten az	223	12,62	0,73	3-509	22,75	,000
	6-10 saat	135	16,45	1,17			
	11-20 saat	90	20,60	1,54			
	21 saat ve üstü	65	27,90	2,56			
	Toplam	513	14,76	0,65			

Tablo 7 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı puanlarının haftalık İnternet kullanma sürelerine göre farklılaşma durumlarına uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçlarının istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık ($F = 22,75$; $p<,001$) oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık eğilimlerinin haftalık internet kullanma sürelerine göre farklılaştığı söylenebilir.

Ortaya çıkan farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla post-hoc çözümlenmeleri yapılmıştır. Öncelikle grup puanlarının varyanslarının homojenliği test edilmiş ve varyansların homojen olmadığı ($L_F=14,46$; $p<,000$) belirlenerek post-hoc tekniklerinden Tamhane testi uygulanmıştır.

Tablo 8. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının haftalık internet kullanma sürelerine göre farklılaşma durumuna ilişkin post-hoc Tamhane testi sonuçları

	5 saatten az	6-10 saat	11-20 saat	21 saat ve üstü
5 saatten az	$\bar{X} = 12,62$	$p= 0,037$	$p= 0,000$	$p= 0,000$
6-10 saat		$\bar{X} =16,45$	-	$p= 0,001$
11-20 saat			$\bar{X} =20,60$	-
21 saat ve üstü				$\bar{X} =27,90$

Tablo 8 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinden 5 saatten az haftalık internet kullananlarla "6-10 saat" ($p<0,05$), "11-20 saat" ($p<0,001$)ve "21 saat ve üstü" ($p<0,001$) kullananlar arasında anlamlı farklılaşmalar olduğu görülmektedir. Bu verilere dayanılarak, haftalık 6 saatten fazla internet kullananların internet bağımlılık

eğilimlerinin 5 saatten az kullananlara göre anlamlı seviyelerde yüksek olduğu söylenebilir. Benzer bir farklılık da haftalık internet kullanım süresi “6-10 saat” arası olanlarla “21 saat ve üstü” olanlar arasında çıkmıştır. Buna göre de haftalık “21 saat ve üstü” internet kullananların internet bağımlılık eğilimlerinin “6-10 saat arasında” internet kullananlara oranla anlamlı seviyede ($p<0,01$) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının kendilerini internet ortamında özgür hissetme seviyelerine göre farklılaşma durumlarının sınanması amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının kendilerini internet ortamında özgür hissetme seviyelerine göre farklılaşma durumuna ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

	İnternet ortamında kendini özgür hissetme seviyesi	n	$\bar{X}$	ss	F testi		
					sd	F	p
İnternet bağımlılığı	Hiç	78	10,83	14,17			
	Az	72	9,83	9,14			
	Orta	266	16,53	13,88	3-579	14,20	0,000
	Çok	167	20,95	17,26			
	Toplam	583	16,21	15,00			

Tablo 9 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı puanlarının kendilerini internet ortamında özgür hissetme seviyelerine göre farklılaşma durumlarına uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçlarının istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık ($F=14,20$; $p<,001$) oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık eğilimlerinin kendilerini internet ortamında özgür hissetme seviyelerine göre farklılaştığı söylenebilir.

Ortaya çıkan farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla post-hoc çözümlenmeleri yapılmıştır. Öncelikle grup puanlarının varyanslarının homojenliği test edilmiş ve varyansların homojen olmadığı ($L_F=6,57$; $p<,000$) belirlenerek post-hoc tekniklerinden Tamhane testi uygulanmıştır.

Tablo 10. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının kendilerini internet ortamında özgür hissetme seviyelerine göre farklılaşma durumuna ilişkin post-hoc Tamhane testi sonuçları

	Hiç	Az	Orta	Çok
Hiç	$\bar{X} = 10,83$	-	$p= 0,01$	$p= 0,000$
Az		$\bar{X} = 9,83$	$p= 0,000$	$p= 0,000$
Orta			$\bar{X} = 16,53$	$p= 0,03$
Çok				$\bar{X} = 20,95$

Tablo 10 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinden kendilerini internette “hiç” özgür hissetmeyenler ve “az” özgür hissedenlerle “orta” ve “çok” özgür hissedenler arasında anlamlı farklılaşmalar olduğu görülmektedir. Bu verilere dayanılarak, kendilerini orta seviye ve üzerinde özgür hissedenlerin internet bağımlılık eğilimlerinin kendilerini daha az seviyelerde özgür hissedenlere ($p<0,001$) veya hiç özgür hissetmeyenlere ($p<0,05$) oranla anlamlı seviyede daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

İlköğretim Öğrencilerinin Siber Zorba Kurbanı Olma ve Siber Zorba Olma Durumlarına İlişkin Bulgular

İlköğretim öğrencilerinin hayatları boyunca siber zorbalığa uğrama durumlarına ilişkin frekans ve yüzde çözümlenmeleri yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. İlköğretim öğrencilerinin hayatları boyunca siber zorba kurbanı olma durumlarına ilişkin frekans ve yüzde değerleri

	f	%	Yıgmal %
Pek çok kez	3	0,5	0,5
Çok kez	10	1,6	2,1
Bir iki defa	41	6,5	8,6
Bir defa	74	11,7	20,3
Hiç	504	79,7	100
TOPLAM	632	100	

Tablo 11 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinin hayatları boyunca %20,3'ünün en az bir kez siber zorba kurbanı olduğu anlaşılmaktadır. Değerlerden anlaşıldığı kadarıyla siber zorba kurbanı olmanın yoğunluğunun fazla olmadığı söylenebilir.

İlköğretim öğrencilerinin son bir ay içinde siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma sıklıklarına ilişkin frekans ve yüzdelik çözümlenmeleri Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. İlköğretim öğrencilerinin son bir ay içinde siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma sıklıklarına ilişkin frekans ve yüzde değerleri

	Siber zorba kurbanı olma (n:632)			Siber zorba olma (n:632)		
	f	%	Yıgmal %	f	%	Yıgmal %
Pek çok kez	2	0,3	0,3	4	0,6	0,6
Çok kez	3	0,5	0,8	5	0,8	1,4
Bir iki defa	17	2,7	3,5	17	2,7	4,1
Bir defa	30	4,7	8,2	25	4,0	8,1
Hiç	580	91,8	100	581	91,9	100
TOPLAM	632	100		632	100	

Tablo 12 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinin son bir ay içinde siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma durumlarının oransal olarak benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Son bir ay içinde ilköğretim öğrencilerinin %8'inin bir defa siber zorbalık yaptığı ve siber zorba kurbanı olduğu anlaşılmaktadır.

İlköğretim öğrencilerinin siber zorbalığın meydana geldiği siber ortamlara ilişkin beyanlarına frekans ve yüzdelik çözümlenmeleri Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13. Siber zorbalığın meydana geldiği siber ortamlara ilişkin frekans ve yüzdelik değerleri

Siber zorbalığın meydana geldiği siber ortamlar	Siber zorba kurbanı olanlar		Siber zorbalık yapanlar	
	f	%	f	%
Facebook	21	40,38	20	39,22
Sohbet odalarında	9	17,31	11	21,57
Bilgisayardan anlık mesajlar atarak	9	17,31	7	13,73
Playstation vb. oynarken	9	17,31	6	11,76
Posta kutusuna e-posta atarak	6	11,54	7	13,73
Cep telefonuna kısa mesaj atarak	6	11,54	4	7,84
Diğer sanal ortamlarda	6	11,54	5	9,80
Cep telefonunu arayarak	5	9,62	6	11,76
Etkileşimli oyun sitelerinde	5	9,62	6	11,76
You Tube	5	9,62	6	11,76
Twitter	4	7,69	6	11,76
Resimli veya görüntülü mesaj atarak	3	5,76	3	5,88

Tablo 13 incelendiğinde son bir ay içerisinde siber zorba kurbanı olan (n:52) ve siber zorbalık yapan (n:51) ilköğretim öğrencisinin tüm seçenekler içinde en yüksek oranda siber zorbalık yaptıkları (%39,22) ve siber zorba kurbanı oldukları (%40,38) yerlerin

başında bir sosyal paylaşım sitesi olan “facebook” gelmektedir. Sohbet odaları ve bilgisayardan anlık atılan mesajlar da siber zorbalık yapılan ve kurbanı olunan ortamlar olarak “facebook” sosyal paylaşım sitesini takip etmişlerdir.

İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının cinsiyetlerine göre farklılaşma durumları bağımsız grup t-testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14. İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının cinsiyetlerine göre farklılaşma durumuna ilişkin bağımsız grup t-testi sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Siber zorba kurbanı olma	Kız	309	10,06	2,67	2,39	582,27	0,017
	Erkek	317	9,67	1,76			
Siber zorba olma	Kız	309	9,85	2,58	4,43	352,42	0,000
	Erkek	317	9,17	0,70			

İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının cinsiyete göre farklılaşma durumunu test etmeden önce Levene’s testi ile iki dağılımın varyanslarının homojenliği test edilmiştir. Siber zorba kurbanı olma ($L_F=10,041$; $p<,002$) ve siber zorba olma ($L_F=61,699$; $p<,000$) puanlarının cinsiyet gruplarına ait varyanslarının homojen olmadığı, aralarında anlamlı bir fark bulunduğu belirlenmiş ve ardından ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir. Tablo 14’de görüldüğü gibi, ilköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık kız öğrencilerin siber zorba kurbanı olma ($t = 2,39$; $p < ,05$) ve siber zorba olma ($t = 4,43$; $p < ,01$) puanlarının erkek öğrencilere göre anlamlı seviyede yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgudan hareketle kız öğrencilerin erkeklere oranlara daha fazla siber zorbalık yaptıkları ve siber zorbalığa uğradıkları anlaşılmaktadır.

İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının yaşlarına göre farklılaşma durumları tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının yaşlarına göre farklılaşma durumuna ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Yaş	n	$\bar{X}$	ss	F testi		
					sd	F	p
Siber zorba kurbanı olma	13	118	9,61	1,45	2-627	1,85	-
	14	418	9,86	2,06			
	15	94	10,15	2,44			
	Toplam	630	9,86	2,03			
Siber zorba olma	13	118	9,50	1,58	2-627	2,06	-
	14	418	9,43	1,85			
	15	94	9,87	2,41			
	Toplam	630	9,51	1,90			

Tablo 15 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ($F = 1,85$; $p>,05$) ve siber zorba olma ($F = 2,06$; $p>,05$) puanlarının yaşlarına göre farklılaşma durumlarına uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçlarının istatistiksel açıdan

anamlı bir farklılık oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda ilköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma durumlarının yaşlarına göre farklılaşmadığı söylenebilir.

İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının evlerinde internet bağlantısı olmasına göre farklılaşma durumları bağımsız grup t-testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16. İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının evlerinde internet bağlantısı olmasına göre farklılaşma durumuna ilişkin bağımsız grup t-testi sonuçları

	Evde İnternet bağlantısı	n	$\bar{X}$	ss	t Testi		
					t	sd	p
Siber zorba kurbanı olma	Var	395	9,92	2,07	,22	501	-
	Yok	108	9,97	2,29			
Siber zorba olma	Var	395	9,51	1,72	,71	501	-
	Yok	108	9,66	2,76			

İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının öğrencilerin evlerinde internet bağlantısı olmasına göre farklılaşma durumunu test etmeden önce Levene's testi ile iki dağılımın varyanslarının homojenliği test edilmiştir. Siber zorba kurbanı olma ($L_F = ,66$; $p > ,05$) ve siber zorba olma ($L_F = 1,16$; $p > ,05$) puanlarının öğrencilerin evlerinde İnternet bağlantısı olması gruplarına ait varyanslarının homojen olduğu belirlenmiş ve ardından ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir.

Tablo 16'da görüldüğü gibi, ilköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ($t = ,22$; $p > ,05$) ve siber zorba olma ($t = ,71$; $p > ,05$) puanlarının öğrencilerin evlerinde internet bağlantısı olmasına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgudan hareketle, ilköğretim öğrencilerinin evlerinde internet bağlantısı olup olmamasına göre siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma durumlarının farklılaşmadığı anlaşılmaktadır.

İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının haftalık internet kullanma sürelerine göre farklılaşma durumları tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17. İlköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanlarının haftalık internet kullanma sürelerine göre farklılaşma durumuna ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Haftalık İnternet kullanma süresi	n	$\bar{X}$	ss	F testi		
					sd	F	p
Siber zorba kurbanı olma	5 saatten az	223	9,83	2,04	3-509	,82	-
	6-10 saat	135	9,74	1,93			
	11-20 saat	90	10,03	1,95			
	21 saat ve üstü	65	10,15	2,11			
	Toplam	513	9,88	2,00			
Siber zorba olma	5 saatten az	223	9,30	1,22	3-509	2,17	-
	6-10 saat	135	9,72	2,84			
	11-20 saat	90	9,82	2,20			
	21 saat ve üstü	65	9,69	1,69			
	Toplam	513	9,55	2,00			

Tablo 17 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ($F = ,82$; $p>,05$) ve siber zorba olma ($F = 2,17$; $p>,05$) puanlarının haftalık internet kullanma sürelerine göre farklılaşma durumlarına uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçlarının istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda ilköğretim öğrencilerinin siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma durumlarının haftalık internet kullanma sürelerine göre farklılaşmadığı söylenebilir.

İlköğretim öğrencilerinin siber zorba olma puanlarının kendilerini internet ortamında özgür hissetme seviyelerine göre farklılaşma durumları tek yönlü varyans analizi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 18'de verilmiştir.

Tablo 18. İlköğretim öğrencilerinin siber zorba olmanın kendilerini internet ortamında özgür hissetme seviyelerine göre farklılaşma durumuna ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

	İnternet ortamında kendini özgür hissetme seviyesi	n	$\bar{X}$	ss	F testi		
					sd	F	p
Siber zorba olma	Hiç	78	9,32	1,23			
	Az	72	9,28	0,89			
	Orta	266	9,52	1,84	3-579	1,58	-
	Çok	167	9,78	2,65			
	Toplam	583	9,53	1,97			

Tablo 18 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerinin siber zorba olma puanlarının kendilerini internet ortamında özgür hissetme seviyelerine göre farklılaşma durumlarına uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçlarının istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ($F=1,58$; $p>,05$) anlaşılmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda ilköğretim öğrencilerinin siber zorba olmalarının internet ortamında kendilerini özgür hissetme seviyelerine göre farklılaşmadığı söylenebilir.

İlköğretim Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Puanları ile Siber Zorba Kurbanı Olma ve Siber Zorba Olma Puanları Arasındaki İlişkilere İlişkin Bulgular

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanları ile siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanları arasındaki ilişkiler Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı aracılığıyla hesaplanmış ve analiz sonuçları Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık puanları ile siber zorba kurbanı ve siber zorba olma puanları arasındaki Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı sonuçları

	İnternet bağımlılığı	Siber zorba kurbanı olma	Siber zorba olma
İnternet bağımlılığı	-	0,36*	0,27*
Siber zorba kurbanı olma		-	0,46

Tablo 19 incelendiğinde ilköğretim öğrencilerini internet bağımlılık puanları ile zorba kurbanı olma ve siber zorba olma puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ($p<0,000$) ve doğrusal (pozitif) bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ilişkilerin internet bağımlılığı ile siber zorba kurbanı olma arasında düşük; siber zorba olma arasında ise zayıf olduğu da görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık durumlarını belirlemek üzere Arnavutköy ilçesi ilköğretim okullarında öğrenim görmekte olan 632 sekizinci sınıf öğrencisi yapılan bu çalışmada öncelikle elde edilen sonuç internet bağımlılığının yok denecek kadar az olmasıdır. Araştırma kapsamında bir öğrenci internet bağımlısı olarak belirlenirken (%0,2), 22 öğrenci de (%3,5) sınırlı belirti gösteren sınıflamasında yer

almıştır. Öğrencilerin %96,4 ünde ise herhangi bir bağımlılık belirtisine rastlanmamıştır.

İnternet bağımlılığının yaygınlığına ilişkin karşılaştırmaların yapılmasında internet bağımlılığının belirlenmesine ilişkin kullanılan araçların ve dolayısıyla internet bağımlılığını belirleme ölçütlerinin farklı olmasının getirdiği güçlükler bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bu sınırlılıklar dikkate alındığında Petersen, Weyman, Schelb, Thiel ve Thomasius (2009) uluslar arası çalışmaların internet bağımlılığının yaygınlığını %1,5 ile %8,2 arasında gösterdiğini vurgulamaktadırlar. Goel, Subramanyam ve Kamath (2013) 42 milyon aktif internet kullanıcısının olduğu Hindistan'da, 16-18 yaş aralığındaki 987 öğrenci üzerinde yapmış olduğu çalışmada, öğrencilerin %74,5 inin bağımlılık göstermediğini, %24,8 inin sınırlı belirti gösterdiğini, sadece %0,7 sinin ise internet bağımlısı olduğunu belirtmiştir. İran'da 224 üniversite öğrencisi ile yapılan bir çalışmada (Naffise ve diğerleri, 2013) da öğrencilerin %0,9'unda yüksek, %5,4 ünde orta, %51,3 ünde hafif seviyede internet bağımlılığı bulunurken %42,4 ünde internet bağımlılığına rastlanmamıştır.

Türkiye'de öğrencilerle yapılan çalışmalarda internet bağımlılığı geniş bir dağılım aralığının olduğu anlaşılmaktadır. Şahin M. (2011) Kocaeli'nin Gebze ilçesinde 7. ve 8. sınıflarda öğrenim gören 710 öğrenci ile yaptığı çalışmada, öğrencilerden %84,5 inin belirti göstermediğini; %14,2 sinin sınırlı belirtiler gösterdiğini, sadece %1,3 inin ise internet bağımlısı olarak belirlendiğini ortaya koymuştur. Lise öğrencileri ile Samsun ilinde yapılan bir çalışmada (Canbaz, Sunter, Peksen ve Canbaz, 2009) ise öğrencilerin %1,2 sinin internet bağımlısı, %19,9 unun ise muhtemel internet bağımlısı olduğu belirlenirken; öğrencilerin %78,9 unun ise internet bağımlısı olmadığı anlaşılmıştır. Üniversite öğrencileri (n:2096) ile Pamukkale Üniversitesi'nde ile yapılan bir çalışmada (Alaçam, 2012) riskli internet kullanım oranının %8, internet bağımlılığı oranının ise %0.6 olarak belirlendiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin %91,4 ünde ise internet bağımlılığı belirlenmemiştir. Mersinde üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada (Üçkardeş, 2010) ise riskli internet kullanımının %20,9 a kadar yükseldiği belirtilmiştir.

Daha öncede ifade edildiği gibi internet bağımlılığının yaygınlığını belirlemede bazı sorunlar olmasına karşın, Türkiye'de çeşitli öğretim kademelerindeki öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalarda internet bağımlılığının yaklaşık olarak %1 civarında seyrettiği görülmektedir. Ancak çalışma sonuçları muhtemel (riskli/sınırlı belirti gösteren) internet bağımlılığı gösterenler de dikkate alındığında bu oranların yaklaşık olarak %4 ile %20 arasında değiştiğini söylemek mümkündür. İlköğretim öğrencileri ile yapılan bu araştırmanın sonuçları sınırlı internet bağımlılığı gösterenlerle birlikte %3,7 gibi düşük sayılabilecek bir oranı işaret etse de, ilerleyen yıllarda teknoloji kullanma imkânlarının daha da yaygınlaşması ve kullanım yaşının gittikçe düşmesi ile birlikte bu oranlarda artış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca diğer araştırma sonuçlarındaki oranlarla birlikte değerlendirildiğinde internet bağımlılığının en azından ihmal edilebilecek bir yaygınlıkta olmadığı söylenebilir.

İnternet bağımlısı olarak belirlenen bir öğrenci erkek olmakla birlikte, sınırlı belirti gösterenlere bakıldığında cinsiyet açısından önemli oransal bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır. Çalışılan örneklem grubu açısından internet bağımlılığının bir sorun alanı olarak görülemeyeceği vurgulanabilir.

Çalışılan örneklem grubu içinde internet bağımlılığı oranı çok düşük olduğundan dolayı çalışmanın internet bağımlılığı ile diğer değişkenlerin karşılaştırdığı kısmında internet bağımlılık ölçeğinde alınan toplam puanlar üzerinden herhangi bir bağımlılık sınıflaması yapılmadan çözümlenmeler yapılmıştır. Bu kapsamda da araştırmanın bu kısmında, internet bağımlılığı terimi yerine internet bağımlılığı eğilimi olarak ifadelendirilmesi uygun görülmüştür.

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık eğilimlerinin cinsiyetlerine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Farklı eğitim kademelerindeki öğrencilerle yapılan çalışmalar (Şahin C., 2011; Bakken, Wenzel, Gotestam, Johansson ve Oren, 2009; İnan, 2010; Ramnath, 2004; Şahin M., 2011; Üneri ve Tandır, 2011) genellikle erkek öğrencilerin internet bağımlılıklarının kız öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte erkek öğrencilerle kız öğrenciler arasında internet bağımlılığı açısından farklılaşma olmadığını ortaya koyan sınırlı da olsa araştırma bulunmaktadır (Bayraktar, 2001; Hardie ve Tee, 2007; Taylor, 2008) .

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık eğilimlerinin yaşlarına göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın bu sonucunu değerlendirirken öğrencilerin yaş dağılımının 13-15 yaşları arasında olduğunu göz önünde bulundurmada fayda bulunmaktadır. Daha geniş yaş grupları ile Şahin C. (2011) tarafından yapılan bir çalışmada on dokuz yaş altındaki kişilerin daha üst yaş gruplarına göre daha yüksek bağımlılık eğilimi gösterdiği belirtilmiştir.

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık eğilimlerinin evlerinde internet bağlantısı olma durumuna göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Evlerinde internet bağlantısı olanların olmayanlara oranla daha internet bağımlısı olduklarını ortaya koyan araştırmalar (Johansson ve Göttestam, 2004; Şahin M.,2011) bulunmaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuç ev ortamında belli bir aile denetiminin olması sebebiyle veya olası olarak birden fazla kullanıcı olmasından dolayı, evde internet bağlantısının olmasının tek başına bir internet bağımlılığı göstergesi olarak ifade edilemeyebileceğini düşündürmektedir.

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık eğilimlerinin haftalık internet kullanma saatine göre farklılaştığı belirlenmiştir. Elde edilen veriler, haftada 21 saat ve üzerinde internet kullananların daha yüksek bir internet bağımlılık eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Haftada 5 saatten az internet kullananlarda internet bağımlılığına ilişkin bir eğilim gözlenmezken; “6-10 saat” arası kullananlarla “5 saatten az” kullananlar arasında farklılıklar bulunmuştur. Bu karşılaştırmada 6 saat ve üstü kullananların 5 saat ve altında kullananlara oranla daha yüksek bir internet bağımlılık eğilimine sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu sonuç, ilköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığına eğilim boyutunda kırılma noktası olarak 6 saat ve üzerinin alınması gerekliliği şeklinde yorumlanabilir. İnternette kalma süresi ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki inceleyen diğer birçok çalışmada (Dowling ve Quirk 2008; Üneri ve Tanıdır, 2011; Şahin M., 2011) da internette kalma süresi arttıkça bağımlılığın da arttığına dair bulgular bulunmaktadır.

İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılık eğilimlerinin internet ortamında kendilerini özgür hissetme seviyelerine göre farklılaştığı belirlenmiştir. Kendilerini internet ortamında “çok” özgür hissedenlerin internet bağımlılık eğilimlerinin daha düşük seviyelerde özgür hissedenlere oranla anlamlı seviyede yüksek olduğu anlaşılmıştır.

İlköğretim öğrencilerinin siber zorbalığa uğrama ve siber zorba olma durumlarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde; ilköğretim öğrencilerinin %20’sinin hayatlarında en az bir kere siber zorba kurbanı olduklarını beyan ettikleri görülmüştür. Bu sonuç araştırmada yer alan ilköğretim öğrencilerinden her beş kişiden birinin siber zorbalığa uğradığını ortaya koymaktadır. Yapılan diğer araştırmalarda da Baker ve Kavşut (2007) 14-19 yaş arasındaki öğrencilerin %30’unun; Arıcak (2009) %54’ünün; Ayas ve Horzum (2012) ilköğretim öğrencilerinin %18,6’sının siber zorba kurbanı olduklarını belirlemişlerdir. Sonuçları incelendiğinde araştırma yapılan öğrenci gruplarında siber zorba kurbanı olmanın yaklaşık olarak her beş kişide bir kişiden iki kişide bir kişiye kadar yükseldiği anlaşılmaktadır.

Son bir ay içinde siber zorba kurbanı olma veya siber zorba olma durumları incelendiğinde, ilköğretim öğrencilerinin %92'sinin her iki boyutta da yer almadığı anlaşılmaktadır. Son bir ayda en az bir kez siber zorba kurbanı ve siber zorba olma durumlarındaki oranların (sırasıyla %8,2 ve %8,1) birbirine son derece yakın ve düşük olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenci beyanlarından hareketle, siber zorbalığın yoğun bir problem alanı olarak ifade edilemeyeceği söylenebilir. Buna karşın TÜİK (2012) verileri kapsamında son 12 ay içinde (Nisan 2011- Mart 2012) 16-74 yaş grubu aralığında yürütülen çalışmalarda, kişisel amaçla internet kullananların karşılaştıkları güvenlik sorunları kapsamında "internetten gönderilen kişisel bilgilerin (fotoğrafların, videoların) kötüye kullanılması" boyutunda Türkiye genelinde %1,9 oranında bir sorun ifade edilmiştir. Bu sonuçlarla karşılaştırıldığında ilköğretim öğrencileriyle (13-15 yaş grubu) yapılan bu çalışmada çıkan oranın Türkiye ortalamasında belirtilen orandan oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu farklılık ilköğretim öğrencilerinden oluşan grupta ortaya konan iletişimin yoğunluğunun (özellikle facebook ortamında) yaşları gereği zaman zaman kişisel hakları/mahremiyet alanlarını daha fazla ihlal eder nitelikte olduğu sonucunu ortaya çıkartmaktadır.

Siber zorbalığın oransal olarak en yüksek meydana geldiği ortam ise sosyal paylaşım sitelerinden "facebook" olarak ifade edilmiştir. Son bir ay içinde siber zorba kurbanı olan ilköğretim öğrencilerinin %40,38'i; siber zorbalık yapanların da %39,22'si sosyal paylaşım sitesi "facebook"u zorbalık davranışlarının meydana geldiği ortam olarak belirlemiştir. Benzer bir çalışmada da (Ayas ve Horzum, 2012) sohbet odaları ve sosyal ağlar siber zorbalığın en yüksek seviyede meydana geldiği ortamlar olarak rapor edilmiştir. Dilmaç (2009) ilgi görme ihtiyacının sanal zorbalığa karışmayı olumlu biçimde yordadığını belirtmektedir. Sosyal ağların ilgi görme ihtiyacın giderilebildiği bir ortam olduğu düşünüldüğünde, sanal zorbalığın, iletişim imkânlarının hızlı ve yaygın olduğu bu ortamlarda gerçekleşmesi beklenen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sonuçları siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma boyutlarında cinsiyete dayalı olarak anlamlı farklılıklar ortaya koymaktadır. Kız ilköğretim öğrencilerinin erkek öğrencilere oranla daha yüksek seviyelerde siber zorbalık yaptıkları ve siber zorba kurbanı oldukları anlaşılmaktadır. Keith ve Martin (2005) siber zorbalığın ilişkisel zorbalık türü davranışları içerdiğini ve (birisi hakkında söylenti çıkarma, dedikodu yapma vb.) geleneksel zorbalık da kızlarda daha çok gözükken bu durumun siber zorbalıkta da benzerlik göstereceğini vurgulamaktadır. Mevcut araştırmanın sonuçları bu durumu desteklemektedir. Erkeklerin daha fazla siber zorbalık yaptıklarını ortaya koyan araştırmalar (Dilmaç, 2009; Peker, Eroğlu ve Ada, 2012; Serin 2012) olmakla birlikte Arıca (2009) tarafından üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada siber zorba kurbanı olma boyutunda cinsiyete yönelik bir farklılığa rastlanmadığı belirtilmiştir. Kızların her geçen gün bilgi iletişim teknolojilerini artan yoğunlukla kullanmaya başlamalarının, bu çalışmada da bulunduğu gibi, kızların da siber zorbalık boyutunda dikkate alınmalarını gerekli kılmaktadır.

Siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma öğrencilerin yaşlarına; evlerinde internet olma durumlarına; haftalık internet kullanma saatlerine ve internette kendilerini özgür hissetme seviyelerine göre farklılık göstermemektedir. İnternet kullanma süreleri arttıkça (3 saat veya 5 saat üstü süreler civarında) siber zorba kurbanı ve siber zorba olmanın arttığını ortaya koyan araştırmalar (Burnukara, 2009; Çifçi, 2010; Serin, 2012) bulunmakla birlikte mevcut araştırmada bu tür bir sonuca ulaşılmamıştır.

Araştırmada internet bağımlılığı ile siber zorba kurbanı olma arasında $r=0,36$ ve siber zorba olma arasında da $r=0,27$ seviyelerinde anlamlı ancak düşük ilişkiler bulunmuştur. Siber zorba kurbanı olma ile siber zorba olma arasındaki ilişkiler ise $r=0,46$ seviyesinde bulunmuştur. Diğer ilişki katsayılarına göre daha yüksek olmakla birlikte bu ilişkinin de düşük olduğu vurgulanabilir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarında internet bağımlısı ve internet bağımlılığı belirtisi gösteren ilköğretim öğrencilerinin %4 gibi düşük bir oranda olmasına karşın, okul yönetimleri bu benzeri öğrencileri saptamaya yönelik çalışmalar yapmalı ve belirlenen öğrencilerin sağaltımının sağlanmasına ilişkin çabalar desteklenmelidir. Bu çabalar belirti gösterenler kadar herhangi bir belirti göstermeyenler için de bilgilendirici ve önleyici etki gösterecektir. Bu kapsamda okullarda internetin verimli, güvenli ve sağlıklı bir biçimde kullanılmasına ilişkin toplantılar (seminerler/paneller vb.) yapılabilir.

İnternet kullanım saatinin yüksek olmasının bağımlılığa ilişkin eğilime işaret ettiğinden hareketle, ilköğretim öğrencileri için 6 saat ve üstünde internet kullananların öncelikle dikkate alınarak değişik takım çalışmaları veya sosyal etkinlikler ile bilişim teknolojileri kullanılmayan etkinliklerle vakit geçirmeleri sağlanabilir. Bu yaklaşım öğrencilerin teknolojiden uzaklaştırılmasını amaç olarak ele almayıp, öğrencilerin daha fazla yüz yüze iletişim ve işbirliği içinde olmasını desteklemek anlamında yorumlanmalıdır.

İnternet bağımlılık eğiliminin kendini internet ortamında daha özgür hissetme durumuyla ilişkili bir yapı ortaya koyduğu anlaşıldığından dolayı öğrencilerin kendilerini özgür hissetmeleri üzerindeki algılarının ve beklentilerinin anlaşılıp bu beklentilerin teknoloji temelli ortamlarla sınırlanmamasına, bu ortamlar dışında da karşılanmasına ilişkin önlemler alınmalıdır.

Bu çalışma kapsamında internet bağımlılığından söz etmek mümkün değildir. Ancak gelişen bilgi iletişim teknolojilerinin her geçen gün daha geniş kesimlerce kullanılmasından dolayı benzer araştırmaların sürdürülerek, internet bağımlılığı ile ilgili durumun güncel sürekli olarak verilerle ortaya konması önerilebilir.

Siber zorba kurbanı olma ve siber zorba olma durumları %8 civarlarında olup kız öğrencilerde her iki boyutta da erkeklere göre daha yüksek bir oran ortaya çıkmaktadır. Şu an oransal olarak önemli bir sorun olarak görünmemekle birlikte öğrenciler arasındaki (özellikle kız öğrenciler) iletişim yapılarının sorgulanmasına ve geliştirilmesine çaba harcanmalıdır. Ayrıca sanal ortamlarda iletişim yoluyla yapılabilecek mahremiyeti ihlal eden veya hakaret içeren incitici haberleşmelerin sağlıklı iletişim becerilerinin geliştirilebileceği çalışmalarla desteklenerek azaltılması veya uygun olmayan iletişim biçimlerine farkındalık yaratılarak siber zorbalıkların artışının engellenmesi sağlanabilir.

Okul yönetimlerinin internet bağımlılığı ve siber zorbalık boyutlarında teknolojiye dayalı davranış biçimlerinin sağlıklı olarak geliştirilebilmesine yönelik olarak uzman görüşlerine açık olması ve sağlıklı olmayan durumlarda ailenin bilinçlendirilmesini ve katılımını da içine alacak biçimde bilgilendirici çalışmaları yürütmeleri önerilebilir.

Okul yöneticilerinin, olabildiğince çatışmalardan uzak, olumlu okul iklimi oluşturmaları özellikle siber zorbalık davranışlarının ortaya çıkmamasını veya varsa sönmesini sağlayacaktır. Bu sebeple olumlu okul iklimi oluşturacak çabaların siber zorbalık konusu bağlamında da desteklenmesi önerilebilir.

Bu araştırma, kendi içindeki sınırlılıkları da dikkate alınarak, daha farklı sosyo-ekonomik seviyelerdeki bölgelerde ve okullarda tekrarlanabilir. Aynı zamanda bu benzer çalışmalar farklı öğretim basamaklarında (yaş gruplarında) da yapılmalıdır. Böylece, bu kapsamlarda yapılacak çalışmalar, internet bağımlılığı ve/veya siber zorbalık boyutlarındaki gelişimin/yayılmının daha belirgin bir biçimde anlaşılabilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Alaçam, H. (2012). *Denizli bölgesi üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığının görülme sıklığı ve yetişkin dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ile ilişkisi*. Tıpta uzmanlık tezi, Pamukkale Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri Ana Bilim Dalı.
- APA (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM V)*, <http://www.psychiatry.org/practice/dsm/dsm5> adresinden 24.07.2013 tarihinde ulaşılmıştır.
- APA (Amerikan Psikiyatri Birliği) (1994). *Mental bozuklukların tanınması ve sayımsal el kitabı*, 4. baskı (DSM IV) (Çev. Ed: E. Köroğlu) Hekimler Yayın Birliği, Ankara.
- Arıcak, O.T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Arısoy, Ö. (2009). İnternet bağımlılığı ve tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 1(1), 55-67.
- Ayas, T. (2012). Lise öğrencilerinin internet ve bilgisayar oyun bağımlılık düzeylerinin utangaçlıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 627-636.
- Ayas, T. ve Horzum, M.B. (2012). İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online*, 11(2), 369-380.
- Baker Erdur, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Cyber bullying: A new face of peer bullying. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Bakken, I.J., Wenzel, H.G., Gotestam, K.G., Johansson, A. ve Oren, A. (2009). Internet addiction among Norwegian adults: A stratified probability sample study, *Scandinavian Journal of Psychology*, 50, s:121-127.
- Bayraktar, F. (2001). *İnternet kullanımının ergen gelişimindeki rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi.
- Beard, K. & Wolf, E. (2001). Modification in the proposed diagnostic criteria for internet addiction. *CyberPsychology & Behaviour*, 4(3), 377-383.
- Belsey, B. (t.y). *Cyberbullying*. <http://www.cyberbullying.org/> adresinden 31 Temmuz 2013 tarihinde ulaşılmıştır
- Beyhan, C. (2002). Türkiye’de bilişim suçları ve mücadele yöntemleri. *Polis Bilimleri Dergisi*, 4(3-4), 89-107.
- Bilge, F. (2012). Bir grup ilköğretim öğrencisinde bilgisayara yönelik bağımlılık eğilimi değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 96-105.
- Bill Belsey: Pioneer Cyberbullying Activist (23 May 2010). <http://www.cyberbullyingnews.com/2010/05/bill-belsey-pioneer-cyberbullying-activist/> adresinden 31 Temmuz 2013 tarihinde ulaşılmıştır.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Canbaz, S., Sunter, A.T., Peksen, Y., Canbaz, M.A. (2009). Prevalence of the pathological internet use in a sample of Turkish school adolescents. *Iranian Journal of Public Health*, 38(4), 64-71.

- Caplan, E.C. (2002). Problematic internet use and psychosocial well-being: Development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument. *Computers in Human Behaviour*, 18, 553-575.
- Ceyhan, A.A. (2011). Ergenlerin problemli internet kullanım düzeylerinin yordayıcıları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(2), 85-94.
- Çetin, B.; Eroğlu, Y.; Peker, A.; Akbaba, S. ve Pepsoy, S. (2012). Lise Öğrencilerinin Siber-Zorbalığa İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 637-653.
- Çifçi, S. (2010). *Dokuzuncu sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Davis, R.A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological internet use. *Computers in Human Behaviour*, 17, 187-195.
- Dılmaç, B. (2009). Sana zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: Lisans öğrencileri için bir ön çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9 (3), 1291-1325.
- Dooley, J.J., Pyzalski, J., & Cross, D. (2009). Cyberbullying versus face to face bullying: A theoretical and conceptual review *Zeitschrift für Psychologie/ Journal of Psychology*, 217(4):182-188, DOI: 10.1027/0044-3409.217.4.182.
- Dowling, N.A., Quirk K.L. (2008). Screening for internet dependence: Do the proposed diagnostic criteria differentiate normal from dependent internet use? *CyberPsychology & Behaviour*, 12(1), 21-27.
- Ekşi, F. (2012). Narsistik kişilik özelliklerinin internet bağımlılığı ve siber zorbalığı yordama düzeyinin yol analizi ile incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 1683-1706.
- Esen, E. ve Siyez, D.M. (2011). Ergenlerde internet bağımlılığını yordayan psiko-sosyal değişkenlerin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 127-138.
- Goel, D., Subramanyam A., & Kamath R. (2013). A study on the prevalence of internet addiction and its association with psychopathology in Indian adolescents. *Indian Journal of Psychiatry*, 55(2), 140-3.
- Goldberg, I. (1996). Goldberg's message. <http://www.usr.rider.edu/~suler/psycyber/supportgp.html> adresinden 24.07.2013 tarihinde ulaşılmıştır.
- Griffiths, M.D. (2000). Excessive internet use: Implications for sexual behavior. *CyberPsychology & Behaviour*, 3(4), 537-552.
- Griffiths, M.D. (2001). Excessive internet and computer use: Implications for education. *Education and Health*, 19(2), 23-29.
- Grohol, J.M. (2008). *Why internet addiction still doesn't exist?* World of Psychology. <http://psychcentral.com/blog/archives/2008/12/11/why-internet-addiction-still-doesnt-exist/> adresinden 19 Haziran 2013 tarihinde ulaşılmıştır.
- Hardie, E., Tee, Y.M. (2007). Excessive internet use: The role of personality, loneliness and social support networks in internet addiction. *Australian Journal of Emerging Technologies and Society*, 5(1), 34-47.
- Hazler, R. J. (1996). *Breaking the cycle of violence: Interventions for bullying and victimization*. Washington, DC: Taylor & Francis.
- İnan, A. (2010). *İlköğretim II. kademe ve ortaöğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi.

- Johansson, A. & Götestam, K. G. (2004). Internet addiction: Characteristics of questionnaire and prevalence in Norwegian youth (12–18 years). *Scandinavian Journal of Psychology*, 45, 223–229.
- Keith, S., & Martin, M. E. (2005). Cyber-bullying: Creating a culture of respect in a cyber world. *Reclaiming Children & Youth*, 13(4), 224-228.
- Kaiser, B., & Rasminsky, J. S. (2003). *Challenging behavior in young children: Understanding, preventing, and responding effectively*. Boston: Pearson.
- Karasar, N. (2000). Bilimsel araştırma yöntemi (10. Baskı). Ankara: Nobel.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., & Agatston, P. W. (2008). *Cyberbullying*. Malden, MA: Blackwell.
- Naffise, M., Mohammad, A., Ahmad, P.B., Omid, R, Ayatollahi, A, Reza, B., Arab Fatemeh, B (2013). The prevalence of internet addiction among the students of Rafsanjan University of medical sciences. *ASEAN Journal of Psychiatry*, Vol. 14 (2), 109-116
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Olweus, D. (2012). Comments on cyberbullying article: A rejoinder, *European Journal of Developmental Psychology*, 9:5, 559-568, DOI: 10.1080/17405629.2012.705086
- Özcan, E., Esmailzadeh, S. ve Bölükbaş, N. (2007). Bilgisayar kullananlarda mesleki kas iskelet hastalıklarından korunma ve ergonomi. 3 (1), *Nobel Medicus*, 12-17.
- Özdemir, M. ve Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 605-626.
- Petersen K.U., Weymann N, Schelb Y, Thiel R, Thomasius R. (2009). Pathological internet use: Epidemiology, diagnostics, co-occurring disorders and treatment. *Fortschr Neurol Psychiatr*, 77(5), 263-71. DOI: 10.1055/s-0028-1109361.
- Peker, A., Eroğlu, Y. ve Ada, Ş. (2012). Ergenlerde siber zorbalığın ve mağduriyetin yordayıcılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2):185-206.
- Ramnath, R.D. (2004). *The assessment of online usage: From healthy use to online dependence*, Unpublished doctorate thesis, Carlos Albizu University, Miami, Florida, USA.
- Rigby, K. (2007). *Bullying in schools: And what to do about it*. (Revised and updated), Camberwell, Victoria: ACER.
- Roffey, S. (2000). Addressing bully in schools: Organisational factors from policy to practice. *Educational and Child Psychology*, 17(1), 6-19.
- Serin, H. (2012). *Ergenlerde siber zorbalık/siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Smith, P.K. ve Sharp, S. (1994). The problem of school bullying. In P.K. Shmith, & S.Sharp (Eds.), *School bullying insights and perspectives*. London: Routledge.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147–154.

- Şahin, C. (2011). An analysis of internet addiction levels of individuals according to various variables. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10(4), 60-66.
- Şahin, M. (2011). *İlköğretim okulu öğrencilerindeki internet bağımlılığı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi.
- Taylor, R.N. (2008). *Adolescent problem gambling: Relationship with affect regulation, internet addiction, and problematic video game playing*, Unpublished master thesis, Trent University, Ottawa, Canada.
- TBMM (2012). *Bilgi toplumu olma yolunda bilişim sektöründeki gelişmeler ile internet kullanımının başta çocuklar gençler ve aile yapısında olmak üzere sosyal etkilerinin araştırılması amacıyla kurulan meclis araştırma komisyonu raporu*. TBMM Dönem 24, Yasama yılı 2.
- TÜİK (2012a). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması-2012*. Tablo-21: Son 12 ay içinde kişisel amaçla İnternet kullanan bireylerin karşılaştıkları güvenlik sorunları, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10880> adresinden 19.05.2013 tarihinde ulaşılmıştır.
- TÜİK (2012b). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması-2012*. Haber Bülteni, 16 Ağustos 2012, Sayı:10880, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10880> adresinden 19.05.2013 tarihinde ulaşılmıştır.
- TÜİK (2013). *06-15 Yaş Grubu Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Medya-2013*, Haber Bülteni, 22 Ağustos 2013, Sayı:15866, <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15866> adresinden 09.09.2015 tarihinde ulaşılmıştır.
- TÜİK (2015). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması-2015*, Haber Bülteni, 18 Ağustos 2015, Sayı:18660, <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18660> adresinden 09.09.2015 tarihinde ulaşılmıştır.
- Üçkardeş, E.A. (2010). *Mersin Üniversitesi öğrencileri arasında internet bağımlılığının değerlendirilmesi*, Uzmanlık tezi, Mersin Üniversitesi, Tıp Fakültesi Psikiyatri Ana Bilim Dalı.
- Üneri, Ö. Ş. ve Tanıdır, C. (2011) Evaluation of internet addiction in a group of high school students: A cross-sectional study. *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 24 (4), 265-272.
- Yaman, E. ve Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 819-833.
- Young, K.S. (1996). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyber Psychology & Behaviour*, 1(3), 237-244.
- Young, K.S. (1998). *Caught in the Net: How to recognize the signs of internet addiction and a Winning Strategy for Recovery*. New York-USA: John Wiley & Sons Inc.
- Young, K.S. (1999). Internet addiction: Symptoms, evaluation and treatment, L. VandeCreek, T.L.Jackson, (Eds.), *Innovations in Clinical Practice*, Sarasota, FL: Professional Resource Press, 17, 19-31.